

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 138
(18871)

2016 чылдың
ноябрь 29
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

12+

Электроннуг почта:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

• Тываның Иелериниң үшкү шуулганы

АДАНЫҢ КҮЖҮ, ИЕНИҢ ЭНЕРЕЛ СЕТКИЛИ

Шанти Дойнурга Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун Өөрүп четтиришкин бижиин тыпсып турары.

Тываның Иелериниң «Херэзжен кижии – аваның амгы ниитилелде ролю» деп темалыг үшкү шуулганы «Буян-Бадырғы» аалчылар өргээзинге ноябрь 26-да эрткен. Өг-бүлөдө баштың ада болза, а эңне кол кижии – ие.

Өг-бүлө херэзжен кижиниң сагыш аашкыны, мерген угааны, шыдамык уу-биле туттунар. Ава кижиниң адыр-тайбың, менди-чаагай, чаяалга каш эң үнелиг чүүлдер-биле тудуш. Иер делегейни чырык, буянныг, арыг дуруп чоруурлар...

Байырлыг шуулганга Тываның Башы Шолбан Кара-оол бодунун өмүндөн хүндүлүг кырган-аваларга, ие-ге аас-кежикти, аал-оранынга амыр-

тайбыңны күззэн: «Кым-даа амыдыралга авазыңга даяныр. Ава кижии ажы-төлүн кадалаар, айыыл-халаптан чайладыр, бут кырынга тургузар. Ооң чаңгыс көрүжү безин күштүг. Кажан ооң чөмөзүн дыңнааш, дыка хандыр боданып, үр сагышсырап кээр бис. Аданың күжүн, иениң энерел сеткилин амыдыралга, ниитилелге ажыктыг кылдыр боттандыраалыңар» – дээш, республиканың төлөптүг иелеринге күрүне шаңналдарын тывыскан. Тес-Хем кожуундан беш уруг азырап алган ие Шанти Дойнурга Өөрүп четтиришкин бижиин тывыскан. Дойнурларның демниг өг-бүлөзи кожууннун хөй-ниити ажылынга идепкейлиг кижип, чаңгыс чер-чурттугларының хүндүткелин чаалап алган. Тываның Баштыңы Шолбан

Кара-оолдун Россия биле Тываның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганындан бээр 100 чылдаанынга тураскааткан Хүндүлел бижиин Чаа-Хөл кожууннун херэзженнер шимчээшкининиң хоочуну Ханды-Сюрюн Сандууга, Россия биле Тываның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганындан бээр 100 чылдаанынга тураскааткан юбилейлиг медальды Бай-Тайга кожууннун малчын энези, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Чечек Донгакка тывыскан.

Тываның Херэзженнер чөвүлелиниң даргазы Людмила Салчак «Херэзженнерге арга-сүмө бээр хөй талалыг кабинеттин (Уланчызы 3-кү арында).

• Медээлер

КӨВҮРҮГНҮ АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун даалгазын езугаар «Суугу» бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери Хемчик хемни кежилдир узуну 77, 25 метр хемчээлдиг Тээли – Кызыл-Даг оруун тудуштурган көвүрүгнү тудуг-монтаж ажылдарын доозуп, ажыглалга кириген. Ол дугайында Шолбан Кара-оол интернетте бодунун блогунда бижип, тудугжуларга байыр чедирген.

Тээли – Кызыл-Даг аразының көвүрүг тус черниң чурттакчыларының болгаш малчыннарның эң кол чагы ол турганын, кадыг-берге кризис үези-даа болза, орук болгаш көвүрүглер тудуун мурнады шиитпирлээр айтырыгларның санында алганын, моон мурнунда Барыын-Хемчик биле Бай-Тайга кожууннарда Алаш хемни кежилдир, Сүт-Хөлде Хемчик биле Ак хемни, Таңдының Бай-Хаак – Балгазын оруунда Дүрген хемни, Улуг-Хемниң Торгалыг оруунда Чааты хемни, Чөөн-Хемчикте Чыргакы хемни кежилдир көвүрүглерни ажыглалга киригенин Тываның Баштыңы демдеглээн.

КОММУНАЛ АЧЫ-ДУЗАЗЫ ДЭЭШ

«2017 чылда коммунал ачы-дузазы дээш төлевирлерниң хемчээлин индексастаарыңа өскерилгелерни бадылаар дугайында» Россия Федерациязының Чазаның №2464-р айтышкынын езугаар январьдан эгелеп Тывага коммунал ачы-дузазы дээш төлевирлер 5 хуу өзер.

ПАТРИОТЧУ АКЦИЯ

Эрткен неделяның төнчүзүнде Россия Федерациязының шупту субъектилеринге «Россияга хүн бүрү чоргаарланып чор мен» деп патриотчу акцияны эрттирген. Тывага бо акцияның эгелекчизи Тыва Республиканың Аныктар Хуралы болган. Акцияның киржикчилери Төрзөн чуртувустун төөгүзүңге хамаарышкан 40 айтырыгга харыыларны берген.

«ОРУС ДЫЛДЫҢ ТЕРГИИННЕРИ»

Мындыг аттыг мөөрейни Каа-Хем суурнун Т.Б. Куулар аттыг №2 школазынга органиастап эрттирген. ТР-ниң Дээди Хуралының социал политика талазы-биле комитеди (даргазы Ирина Самойленко) мөөрейниң эгелекчизи болгаш эрттирикчизи болган.

Мөөрейге Кызыл болгаш Би-Хем кожууннарда ийи команда киришкен. Олар орус дылда диктантыларны бижип, сөстөрүңү падежтерге өскертип, аяныг чараш номчуурунга маргышкан түңнелинде, Кызыл кожуунда Каа-Хемниң Т.Б.Куулар аттыг школазының 8-ки классчызы Айслана Серен-оол, Би-Хемде Аржаан школазының 9-ку классчызы Дарыймаа Биче-оол тиилекчилер болган.

• Чагыдылга – 2017

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2017 чылдың бирги чартында «Шын» солуннун чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	127,22	381,66	763,32
31730 — организацияларга	137,22	411,66	823,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Эрткен неделяның четверте бистиң республикавыска «Чуртталга коммунал ажил-агыйын эде тургузарына деткимче фондузу» деп күрүне корпорациязының Хайгаарал чөвүлелиниң даргазы Сергей Степашин биле ук фондунун чиңгине директору – күркорпорацияның баштаар чериниң даргазы Константин Цицин ажил-албан аайы-биле кээп чораан.

2012 чылда-ла Кызыл хоорайның девискээринде озал-ондактыг бажыңнарның даңзызын тургушкаш, оларның чурттакчыларын өскээр көжүрер талазы-биле программаны хүлээп алган. Амгы үеде ук программаның күүселдези канчаар чоруп турарын, кандыг шартаразыннар барын, ону канчаар шийтирилээрин көөр дээш, келгенин Сергей Степашин дыңнаткан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле келген даргалар Кызылдың Дружба кудумчузунда №1/2 адрессте чаа тудуп турар хөй квартиралыг чуртталга бажыңын болгаш ол-ла кудумчу-да туткан №2/3 бажыңны хынап чорааш, Убса-Нур кудумчузунун 6 дугаар бажыңында 120 аал

улуг турда, программа езугаар бо хемчээлди 28 муң рубль деп айтып турар.

Моон мурнунда регионнун тудугларынче чылда чүгле 400 млн. рубльди берип турган. Ол дээрже чүгле чаңгыс школа тудуп болур акша-дыр. Бо акша-түнге дүүштүр тудуг баазасы, тудуг организацияларының деңнели, материалдар бүдүрүлгези кызыгаарлыг байдалга турган. Тудугларның хемчээли улгаткан-даа болза, бо айтырыг ол хемчээлде хевээр арткан.

Ажылгалга кирер тудугларда Николай Крапивинниң удуртулгасы-биле профессионал тудугжулар ажылдап турар. Олар хүлээлгелерин чедишкенин күүседип, декабрьда ээлчеглиг

• Тываның Баштыңының ажил-албан ДЕТКИМЧЕНИ АЛГАН

Шолбан Кара-оол Сергей Степашин, Константин Цицин олар-биле.

Программа езугаар 6 млрд. рубльди котельная дээш аңгы-лаарын С.Степашин демдеглээн. Кызылда программаның күүселдези-биле туткан бажыңнарга аңгы котельнаяны тударын ол сүмелзэн. «Чоокта чаа база мындыг төөгү Владимир облазының Киржач хоорайга болган. Бүдүрүлгө биске ажыг чок, ооң херээ чок дээш котельнаязын оқтапкан. Чаа чыл бүдүүзүндө сес муң хире кижичылыг чок арткан. Дөрт ай дургузунда кайгамчык котельнаяны ында туттувус. Кадагдан эгелээш, шупту ада-чурттуу. А силерде беш муң кижидир. Маңаа ону кылырынга чүү биске шалтыктап турарыл? Чүү-даа эвес» – деп, Сергей Степашин чугаалаан.

«Чуртталга-коммунал ажил-агыйын эде тургузарына деткимче фондузу» деп күркорпорацияның баштаар чериниң даргазы Константин Цицин программа-биле тудугну доозарының болгаш хөй квартиралыг бажыңнарны ажылгалче кириериниң талазы-биле хемчеглер планын республика ажылдап кылгаш, бадылаанын онзалап демдеглээн.

Тыва Республикага озал-ондактыг бажыңнардан хамаатыларны өскээр көжүрер программа-биле туттунар бажыңнарга модульдуг котельнаяны тудар дугайында чагыгны дарый киризин. Бажыңнарның турар чериниң аайы-биле ийи, үш-даа бооп болгай. Республиканың Чааа-биле кады ол айтырыгны бо чоокку үеде ажылдап кылгаш, кым кылырыл, кым инвестор болуруп деп чүвени тодараткаш, ол айтырыгны доозар бис, ону магадылап тур бис. Ындыг чурумга Кызылдың ЧЭТ ажылдаар күзөл чок болза, ажылдавазын. Ол компанияның инвестиция тургузукчузу-биле сайгаржыр болза эки. Бирги ээлчегде шийтирилээр ужуруг хемчеглер ол, дараазында неделядан эгелеп ону боттандыраар дээш, ажылдап эгелээр бис дээрзин Константин Цицин чугаалаан.

Хурал үезинде Тываның Баштыңы Россияның Хөй-ниити палатазының социал инфраструктура база чуртталга-коммунал ажил-агыйын хөгжүдөр талазы-биле комиссиязының даргазы

Игорь Шпекторну таныштырган. «Россияның тудуг яамызынга хурал санында-ла дөрбелчин метрниц өрттэн эде көөр айтырыгны көдүрүп турар мен. Сейсиктиг районнарга ол өске болур ужуруг. Доң чыдар черлерге – база өске. Ынчангаш силерни бүрүнү-биле деткип тур мен. Дөрбелчин метрниц өрттэн көвүдөдир дугайында үндезинниг чагаадан мээң адымче кириер болзуңарза эки» – деп, Игорь Шпектор сөс алгаш, чугаалаан.

«Федералдыг төп, федералдыг бюджет, хоойлужудулга, Президентиниң Чарлыы, нормативтиг бааза-биле тодараттыг, чедир кылыр чүүлдер чокта, өлүг черден ону шимчедип

бар болза, ийи хонуктуң дунда кириерин диледим. Удуртуп турарым Хайгаа чөвүлелиниң хуралы декабрь 5-те болур. Бөгүн чугаалаанымыс программага хамаар айтырыгларны албан эз биле аңаа бадылаар бис хуралдың протоколун база жарын диледим.

Россияның демир-ортарының Директорлар чөвүлелиниң кижигүнү база ында аудит талазы-биле коммээң удуртулгамда. Чүс кыдыңнаарының орунуга, чатап көргөни дээрде деп, Россияна эвес чугаалажыр, бок көргөш, Тываже демир-ор кириер херек деп ам билдиринчан көңүс өске регион а

Тудуг объектилерин хынап турары.

чурттаар чуртталга бажыңының ажыдышкынынга-даа киржип четтигипкеннер.

Ол-ла хүн Тываның Чааа-ның бажыңына Кызыл хоорай мэриязының, Чуртталга-коммунал ажил-агыйының яамы, ведомстволарының болгаш хүлээникчи тудуг организацияларының удуртукчуларының, харысалгалыг ажилдакчыларының киржилгези-биле улуг хурал болуп эрткен. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол хуралды ажыдып тура, эргижирзэн болгаш озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан хамаатыларны өскээр көжүрер программаның күүселдезинде нарын айтырыгларны ол черинге сайгарып, ажыктыг аргасүмелерни берип турары дээш, чуртталга-коммунал ажил-агыйын эде тургузарына деткимче фондузунун удуртулгасынга база Хайгаарал чөвүлелиниң даргазына өөрүп четтиргенин илереткен.

Шолбан Валерьевичиниң дыңнатканы-биле алырга, кады акшаландырышкын 50 хуу турда, Деткимче фондузу-биле ажылдап эгелээн. Сергей Вадимовичиниң деткимчези-биле кады акшаландырышкынның деңнели амгы үеде 22 хууда кызырлып келген. Тывага бажыңнар немей туттунмайн турганындан, эрги бажыңнарның дөрбелчин метрде 45 муң рубль чедип, харын өрттээ оон-даа

бажыңны дужаар.

Моон мурнунда хүн Кызылда ЧЭТ-тиң ээлери-биле ужурашканын регионнун баштыңы дыңнаткан. Бодунун объектизиниң хөгжүлдизинче база күчүзүн улгаттырарынче, чаа тудугларже чылыг четкизин шөөринче инвестиция чугула херек дээрзин ол айыткан.

Сергей Степашин хуралга сөс алгаш, Фондунун харысалгалыг төлээзи регионга ам-даа турарын дыңнадып, программаны боттандыраар дээш, эрге-чагырга-биле сырый кады ажылдаарын айыткан.

«Бир эвес немей акша-хөреңги херек болза, сөзүм берип тур мен, ындыг курлавырны тыптар бис. Кым тударыл деп айтырыгны бо дораан шийтирилээр херек. Эш Крапивинниң туткан бажыңнарын көрдүвүс. Ажылдап билир кижидир. Тос ай иштинде мындыг кайгамчык бажыңны тудуп турары дээрже эки-дир» – деп, ол үнелээн.

Программа-биле туткан бажыңнарда амгы үеде чедир чылыг хандырылганың чогуңга ол доктааган.

«Кызылдың ЧЭТ компаниязы кымга ажылдап турары билдинмес чүве болза, ооң артында кым турарын сайгарып, эрге-хоойлу камгалакчыларын аңаа кириштирер-дир. Ону бодумга алдым. Дугуржуп алганымыс ол» – деп, Сергей Степашин дыңнаткан.

Чаа бажың алган иешкилерге байыр.

шыдаваас бис. Чүгле силерниң субъектиге ол база хамаарышпас. 82 субъектиниң 76-зынга озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан хамаатыларны өскээр көжүрер программа келир чылын доостур. Бөгүнгү медээлерден алгаш көөрге, бир миллион хире хамаатылар чурттаар арга чок, озал-ондактыг чуртталга бажыңнарындан өскээр көжүреринге херектелдиг» – деп, Сергей Степашин демдеглээн.

Кызылдың тудугларын көрүп чорааш, берген шупту даалгаларны күүседирин Кызылдың мэринге Сергей Степашин сүмелзэн.

«Бир эвес санал-оналдар

силер. Директорларның чоок чөвүлелинге ол айтырыгны тургузарымын аазап тур мен.

Нарын саң-хөө айтырыгдыр деп билип тур мен, ында болзажок, Россияның демир-оруктарының ажил-чорудулганында ол мурнады көөр айтырыг болур ужуруг. Владимир Владимирович Путин ол шийтирилээр хүлээп, кадагны безин кириер даанын билир мен. Демир-орук турар болза, эртенге чедир-даа силер-биле хуралдааш, оон поездиге олурупкаш, чанып болур» – деп, Сергей Степашин түңнелинде чугаалаан.

Сенгил МОНГУШ
Виталий ШАЙФУЛИНИН
тырттырган чуруктары

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

С.Ч. Колга «Тыва Республиканың
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы

Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы

Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы
Идепкейлиг хей-ниитичи ажил-чорудулгазы

Кызыл хоорай
2016 чылдың ноябрь 25
№228

Шаңнаарының дугайында
Өг-бүле чаңылдарын камгалаарына бол-
гаш быжыглаарына салышкыны дээш база
Ие хүнүнге алдар кылдыр Россияның болгаш
Тываның демнежилгезинин 100 чылын-
га болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп
тургустунганының 100 чылынга алдар бол-
дурган юбилейлиг тураскаал медаль-биле
Бай-Тайга кожунунуң Бай-Тал суурда хуу дузалап
ажыл-агыйының хойжузу Чечек Күжүгетовна
ДОНГАКТЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2016 чылдың ноябрь 25 №229

• Тываның Иелериниң үшкү шуулганы

АДАНЫҢ КҮЖҮ,
ИЕНИҢ ЭНЕРЕЛ СЕТКИЛИ

анчызы. Эгези 1-ги арында).
адышкыны» деп төлөвилел-
таныштырган. Ону Тываның
тыңының бирги оралакчызы
ана Натсактын удуртулгазы-
е боттандырат. Аңаа амы-
рал-чуртталгазынга нарын
далга таварышкан, уруглар
рап алган, хей ажи-төлдүг,
үн шөлээде» херээжен чон
диктиг, психологтук болгаш
-даа өске ачы-дузаны алыр
алыг болур.

ТР-ниң күш-ажыл болгаш сол
политика сайыды Людмила
-оолдун илеткелинден алыр-
ымгы үениң херээжени эр ки-
ен дудак чокка машина-бал-
ы башкарып, бизнес, полити-
дырларында чедишкенин
ртукчулар болуп ажилдап
арын айтып, үлегер-чижек
дыр Ажыкмаа Омзаарны
нүгүл» такси), Айгуш Сатты
стенек» уруглар төвү), «узун
езде» Сайлык Сарыглар (ин-
ет-садыг), Роксана Пюрюна
ш өскелерни-даа адаан,
аңгыда Ажыл чоктар хаара
р төпке 120 херээжен чонну
ей мергежилдерге (бухгал-
логопед, баш таарыкчызы,
р...) өөрөткен. Боттарының
л-херээжен ажилды алыры-
е 111000 рубль деткимчени
рээжен сайгарлыкчы алган.
уулганга республиканың
рниң кадыкшылының, өг-
ниң чаагай чоруунга хей-
иниң ролжунуң дугайында
келдерни кылган. Кадык
н кадык уруг төрттүнөр
ай. Туберкулез, алкоголизм
аш психология талазы-биле
нгллар социал ужур-утка-
Шак ындыг аарыгларлыг
эженнерниң уругларының
акшылы төрүмелинден
так болур. Республикада
чоктуң хараазындан азы
лезинде нарын айтырыг-

лардан «дезип», арагага азы
наркотиктиг бүдүмелдерге сун-
дуга берген херээженнер бары
дүвүрелди оттуруп турар. Чаш
төлдүг иениң арага ижилтери
— кем-херек үлгедиишкени.
Ооң артында чаш ажи-төлдүг
карааның чажы, түрегдели бар
дээрзи билдингир.

Республиканың херээжен
чонунуң күш-ажыл рыногунда
байдалын база чугаалашкан. Ол
ышкаш кожуннарда ажилчын
олуттарны ажилдып турар хууда
сайгарлыкчы херээженнерниң
аттарын адап мактаан. Оларның
овур-хевири, тура-соруу шуул-
ган киржикчилеринге төлөпиги
үлегер болганы чугаажок.

Республиканың эр чонунуң
мурнундан Хей-ниити палата-
зының даргазы Хонук-оол Монгуш
сөс ап, шуулганның киржикчи-
леринге Иелер хүнү-биле байыр
чедирген. Дараазында ТР-ниң
Дээди Хуралының (парламент)
Даргазы Каң-оол Даваа чаагай
күзүшкенин катчып, авазын
чылы-биле сактып чугаалаан.

Күрүнениң талазындан өг-
бүлениң чаагай чоруунга болду-
нар-ла хемчеглер алдынып тур-
ар. Ооң чижээне ийи дугаар
болгаш оон-даа ыңай ажи-төлдүг
болганы дээш ие капиталы, аңаа
немештир регион бүрүзү бодунуң
ие капиталын база тургускан.
Бажың тудуп алыр 250 кубометр
ышкы чиик өртек-биле кезип ап
болур. Хей ажи-төлдүг болгаш
орулгазы чогулгалыг эвес өг-
бүлелерге аңгы-аңгы материал-
дыг деткимче — пособие, школа
назыны четпээн уругларның уруг-
лар сады өртүзүңе компенсация,
школага халас чөмөннелге дээш
оон-даа өске хевирлиг дузалам-
чылар бар. Оон аңгыда бо чылын
чарлаттыңан «Аныяк өг-бүлөгө
— кыштаг», «Инек — чөмгөрикчи
малым», «Социал хөмүр» деп

губернатор төлөвилелдери база
оларга улуг деткимче.

Кым-даа ажи-төлүнүң ка-
дык-чаагай, угаан-сарыылдыг,
уран талантылыг, аас-кежиктиг
болурун күзеп чоруур болганда,
кол-ла үлегер болур кижилер
— ада-ие. Улуг кижилер, ада-ие
угаан-медерелдиг, амыдыра-
лынга быжыг туруштук, кызымак,
биче сеткилдиг, харыс-салгалыг
болур болза, уруглары база
эки мөзү-бүдүштүг кижилер
кылдыр өзүп кээр, дараазында
салгалдарын база ынчалдыр
кижизидип чоруй баар. Кижилер
бүрүзү өгбелеривистин чаагай
чаңылдарын сагып чоруур
болза, амыдырал-чуртталгавыс
черле чогулгалыг, бүдүмчелиг,
ажи-төлүвүс-даа аас-кежиктиг
чурттап чоруй баар.

Шуулганга чалаткан аалчы-
лар аразында республиканың
билдингир, хүндүлүг энелери
Анай Балчыровна Кара-оол,
Тамара Шаңгыр-ооловна Серен,
Галина Максимовна Мунзук,
Сайдам Чамзырыновна Ооржак,
Бичикпаа Чалбай-ооловна Куу-
лар, Александра Кара-ооловна
Дамба, Агармаа Бадыевна Би-
жи, Энермаа Курбаевна Ондар,
Розалия Холаевна Бегзи олар
бар. Оон аңгыда кожуннарның
Херээженнер чөвүлелдериниң,
Өг-бүлөгө болгаш ие-чашка дуза
чедирер төлтериниң төлээлери,
салым-чаяанныг уругларлыг
авалар, Федералдыг албан чер-
лериниң херээжен удуртукчула-
ры дээш өскелер-даа киришкен.

«Буян-Бадыргы» аалчы-
лар өргээзиниң фойезинге
кожуннарның өг-бүлөгө бол-
гаш ие-чашка дуза чедирер
төлтери, херээжен сайгарлыкчы-
лар барааннарын делгээн.

Шончалай ХОВАЛЫГ,
Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
тырттырган чуруу.

• Хүннүң медээзи

АЖЫ-ТӨЛ — ААС-КЕЖИК

ТР-ниң Кадык камгалал
амызының дыңнатканы-
иле, республиканың пе-
инаталдыг төвүнге Иелер
нүнгө тураскааткан Уран-
ээ биле Асельдин үндүр
ижирииниң байырлыг
улалы болган.

ас-кежиктиг аныяк өг-
пер: Кантемир биле Анай-
Донгактар, Ай-Херел биле
а Сарыгларлар. Оларга
ның Баштыңы Шолбан Кара-
н чаагай күзүшкенин бил-
ин тывыскан. Аныяктары-
зылдың херээженнер
пелиниң даргазы Мари-
хачева, ТР-ниң Өг-бүлө
ш уруглар херектериниң
ы-биле агентилелиниң тө-

лээзи байыр че-
дирген. Уран-Хээ
биле Асельге "9
ай" деп садыг
суй белектерни,
Кызылдың ХБАБ
эргелелиниң
специализи На-
талья Кенден
чаш уругларның
чуртталгазында
бирги докумен-
тизи — төрттүңгөн дугайында
херечилелди тывыскан.

Перинаталдыг төптүң кол
эмчизиниң эмнээшкени талазы-
биле оралакчызы Светлана
Кара-Сал чаштарның каш шак-

та, каяа төрттүңгөнин айтыпкан,
хин аваларының, эмчилериниң
адын бижээн тускай бижик-
терни сөңнээш, аас-кежикти
күзүшкөн.

Бистиң корр.

• Даштыкыда
СУРАГЛЫГ
ФИДЕЛЬ КАСТРО
МӨЧЭЭН

дээн гарнизонунче халдаашкын
кылган. Сантьяно-де-Кабада
Мокада казармаже халдаашкын
кылгаш, ол тудуп хоругдаттыр-
ган. Суд болуп турда, ол «Төөгү
мени агартыр» деп сөстөрни
чугаалап турган. Кубаның келир
үедеги удуртукчузун 15 чылга
шииткен, ынчалза-даа ийи чыл
болганда ол көлдерелге тава-
рышкаш, үнүп келген.

Бир чыл дургузунда Кастро
Мексикага чурттаан, 1956 чыл-
да «Гранма» деп катерге бөлүк
талалакчылары-биле, оларның
аразынга Эрнесто Че Гевра
база чораан, Кубаның чөөн та-
лазынга эжиндирип келгеннер.
Оон Батистиниң чурумунга удур
партизан дайынын үндүргөннер,
1959 чылдың январь 1-де ол тура
халышканнар Кубаның найысы-
лалы Гавананы эжелеп алган.

Шак ынчаар социализмче
угланышкынныг кара чаңгыс
күрүнени Латин Америкага
тургускан. Кастро найыралчы
харылзааларны СССР-биле
ынчан-на тудуп эгелзэн. АКШ-
тың удуртулгазы ол дээш аажок
дүвүрзэн. Олче халдаашкын-
нарны чаңгыс эвес удаа кылган,
түңнел чок болган, экономиктиг
ыйыдышкыннарны база орга-
низаастаан. 1961 чылда Кастро
халаар дээш, АКШ-тың Төп раз-
ведка эргелели шериг операция-
зын чоруткан, база түңнел чок
болган. Кастро СССР-ге ядролуг
ракеталарын Кубага тургузуп
алырын чөпшээрзэш, ол чурт-
биле шериг болгаш экономиктиг
дугуржулганы кылып алган.

1965 чылда Фидель Кастро
бодун Кубаның Коммунистиг пар-
тиязының бирги секретары деп
чарлаан. 1976 чылдан 2006 чылга
чедир Күрүне чөвүлелиниң бол-
гаш Министрлер чөвүлелиниң
даргазы турган. Оон аңгыда
Революсчу чөпсектиг күштериниң
кол командылакчызы, чурттуң
национал камгалал чөвүлелиниң
даргазы албан-дужаалдарны
база эзлеп келген.

Кадыкшылының байдалы
баксырап кээрге, 2006 чылдың
июль 31-де бодунуң бүгү бүрүн
эргелерин дунмазы Рауль Кас-
трога хүлээдип берген.

Ол ортулукта коммунистиг
күрүнениң удуртукчузунуң ка-
дыкшылы баксыраан деп 1989
чылда-ла чугаалажып эгелзэн.
Египетке кезиишкын кылгаш,
улуг хан базышкынының ур-
жуктарын чайлаткан. Ынчан
эмчилер ооң улуг шөйүндүзүндө
рак бар джи берген. 11 чыл
бурунгаар, 2005 чылда, МИЧ-тер
Кастрода Париксон дээн ышкаш
багай аарыг тывылган деп би-
жип турган. Элзэн үе эрткенде,
Кастро ол бүгү меге чүве-дир,
дайзыннарның чогаады-дыр
деп медеглзэн.

2012 чылда журналистер
Кастро чартыктаан, кымны-даа
танывас апарган деп бижи-
п турган. Ийи чыл бурунгаар, 2014
чылда, Фидель Кастро биле Рос-
сияның даштыкы херектер сайы-
ды Сергей Лавров ужуражып
турган. Ол-ла чылын Кубаның
удуртукчузу патриарх Кирилл-
биле база ужурашкан.

Бо чылдың ноябрь 25-те ол
мөчээ. Кубага тос хонуктуң ка-
жыыдалын чарлаан, ол декабрь
4-ке чедир уламчылаар. Ол хүн
ону орнукушудар.

ИТАР-ТАСС агентилелиниң
материалдарындан.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

ылдар эрткенде

БАШТАЙГЫ
УЖУРАЖЫЫШКЫН

972 чылдың июнь аялчынын не-
яларының бирээ-
иң төнчүзү, пят-
аның кежээзи чүве
Столум кырында те-
он кыгырт кынды.
тет Сереевич Шойгу
аан болду.

тлум школа доозупту.
убботада Тере-Хөлдү
им ол. Эртежик чеде
ис, кады чоруулу –

тазында эртен ажил-
излимге манап олур
жүгет Сереевичиниң
ззы чедип келгени
түр көстү берди. Уткуп
арга-биле мендилеш-
тү олутта Сереевичи
олуп алдым. Оолду

топтап көргөш, арын-шырайы
авазыны, бажының дүгү ача-
зыны деп эскерип кагдым.

Тере-Хөлдүң Чиңге-
Сукпакка келдивис. Се-
режа чолаачы-биле кады
сырткыштап балыктап
хүнзедилер, а бис ийи ашак
паштанып, «хөөрежи»
хүнзээн бис ийин. Адашкылар
Тере-Хөлге хонмадылар-даа,
кежээ чаныптылар.

Кыштаглаашкынга белет-
кел хынап, Күжүгет Сереевич
күзүн база катап чедип кел-
ген. Сереевич дугайында
айтырамынга, «Даг-үлетпүр
институтунче өөренип чоруй
барган» дээр чораан.

Чылдар эрткен. Сергей
Күжүгетович Саяногорск хоо-
райда инженерлеп ажилдап

турар деп дыңнаан мен. Пар-
тия, ажил-агый активиниң
хуралдарының бирээзинге
ужуражы бергеш, ооң оглу
Сереевич дугайында со-
нуургап айтырдым. «Оглум
Красноярск крайкүсскомунуң
ийиги секретары Шейнинниң
уруу-биле таныжа берген»
деп, Күжүгет Сереевич чугаа-
лаар болду.

Үелер эрткен. Шейнин
СЭКП ТК-же ажилдап чорут-
кан. Ынчан урууларын алгаш-
ла чорааны ол боор. Сергей
Күжүгетович удаанда ОБЯ
сайыдынче депшип ажилдаан
кижи.

Үениң маңы саадаар звес.
Сергей Күжүгетович 60 хар
ажа берген. Ол Россияның
камгала сайыды, а мен 90
хар чоокшулай берген, чурт-
тап олурар мындыг-ла-дыр
мен.

Аваа МОНГУШ,
тылдың болгаш
дайынның хоочуну.

• Амыдыралдан ужуралдар

АКШАГА ЧАЗЫЙЛААШ...

Чоокку чылдарда болган
чүве-дир. Кедрей-даа эдержир
өңүктөр турган. Чурт рынок
экономиказынче кириптерге,
хенертен ол өңүктөргө амы-
дыралче көрүжү ийи аңгы болу
берген.

Бир хүн өңүктөр олуруп алгаш,
хөөрежи олурда, бирээзи шалың
алганын сагындыргаш, база ол ышкыш
шыжап чыдар акшазының дугайында
хөөрей берген. Ол акшазы-биле кази-
нолаар күзелин илередип чугаалап
орган. Ийигизи ону дыңнааш, чазыйы
хайнып келгеш, эжинге мынча диген:
«Билбес звес сен, мен «МММ-че»
кирип алган болгай мен. Акшаң шупту-
зун меңээ эккеп бер, бажың-балгатка
чединер сен».

Эжи-даа чүү боор, үр-даа бодан-
май, чөпшээрэжилкеш, акшазың шуп-
тузун эжинге эккеп берген. Демгизи
ол акшаны ап алгаш, олчаан келбейн
барган. Бир чыл эрткен – сураг-даа

чок. Айтып берген телефонунче дол-
гаарга, оозу ыыттавас-даа.

Биргизи черле кежиктиг эр чүве-
дир. Бир хүн лотерея ойнаткаш, хөй
түнүг акша ойнадып алган кижидир.
Ийигизи ону та кайың дыңнап алганы
ол – даартазында-ла ооң бажыңын бо
соктап чедип келген. Энир бир аазаан
бажыңын айтырарга, акшазың ап алгаш,
лары чарыпкан» деп каар кижидир.

Эжиниң чазыйын билгеш, акшазың
чегдирер бетинде, өрезин айыткан
хуусаада эгитпес болза, ооң өске-
бир фирманында акцияларын бээр
кылдыр бижик долдуртуп алган. Ийи-
ги өңүү эжиниң акшазың ап алгаш,
база олчаан чиде берген. А ат салган
бижинде хуусаада эгитпээн өрезиниң
орунга акцияларын бээр деп боду би-
жип каан. Ынчангаш мегечи өңүүнүң
бир фирманың чартыы ийигизинге
шак ынчалдыр чедип келген чүве-дир.

Елена ЧАТБАЛ,
Чаа-Хөл суур.

• Өөрүп четтиришкын

ЫЛЫНГА БЕРДИНГЕН

үстүң башкы айында ханым бажы-
ш улгаткаш, ханымда чигирниң деңнели
олуп, аажок аарааш, дүрген дуза чедирер
дияже долгаарымга, эмчилер үр болбайн
п келдилер. Дежурный фельдшер эмчи
шинчилеп көргөш, Чадаананың ниити
лар эмнелгезинге чедирген.

пгениң 20-25 назы-харлыг терапевт эмчи-
аажок звилең-ээлдек хүлээп алды. Марта
ооловнаның бижээн эмнээшкини езугаар
идыладып, сыккырттып эмнеп эгеледи. Ооң
де бир хонгаш-ла чүгүзүрүп келдим. Он хон-
гий бээримге, эмнелгеден үндүр бижипти.
бут кырынга тургускан, ажилыңа сет-
и бердинген терапевт эмчилер Чойгана
ол, Шораана Ховалыг, нерв эмчизи Марта
кардиолог Азияна Куулар, эмчи сестрала-
нитар урулгарга болгаш эмнелгениң демниг
зинге мөгейип, чымыштыг, амыр-дыш чок
инге чедишкыннерни, каңдег кадыкшылды,
сти, ак орукту күзедим.

Маргарита ДОЛААН.
Чадаана хоорай.

уннар аравыста

ХОМУДАВА,
ЧАЙЫМ ЧОГУЛ

ыр назын, хомудавайн, өршээп көрөм.
м сынар, сеңээ чедер чайым чогул.
ннарга амдыызында бараан болуп,
ырга ынакшылды алгап көрейн.

Хемге Кызыл хоорайның «60 хардан өрү»
эжигүннери аалдап четкеш, мынчаар оюн-
сты эгеледивис. Зоя Хорлуевна Алтай
г назылыглар клувунуң даргазы Снегиниң
ы «Пожилой» деп шүлүүн, Рада Сагаевна
ырыны, Доржатмаа Кууларның «Өг» деп
лүүн күүсеткенин бүрен-хемчилер чаптап,
ыңнадылар. Көрүкчүлерниң дилээ-биле
ннап чаңнап келем» деп ырыны хөйүнүң
и-биле катап ырлаарга, көрүкчүлер ара-
чуннар бисти деткип, кады бадырып турду.
Хем суурда хоочуннар даргазы Чечек До-
дар, Культура бажыңының эргелекчизи Эр-
сович Хиң, уран чүүл удуртукчузу Айлаң
ловна Ондар, ном саңының ажилдакчызы
ппаа чиң шайы-биле хүндүлөп, чигир-боо-
мин делгеп, аажок-ла хүндүлөдилер.

азылыг бот-тывынгыр артистерниң оюн-
бүрен-хемчилер аажок сонуграп көрүп,
эви-биле омак-хөглүг ажил-ижин уламчы-
кагды. Удур-дедир өөрүп четтиришкынниң
лередип, аалчылар, бистерге суй белекти
нар мурнунда С.Пюрбюнуң «Чарылбазым
ын» деп ырыны ырлааш, хөлгевиске олу-
ска, арын-шырайыңа хүлүмзүрүг чайнаан
ивис холун чайып туруп кагды.

Анатмаа МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну.

«Шын» солунга корреспон-
дент Дарый Авыданың мате-
риалын номчаанымны сактып
ор мен.

Кырган кижиде автобусче кирип кээр-
ге, кондуктор школачы бичи оолдан
олудун хостап бээрин дилээн. Ооң
ада-иези: «Чүге? Бис ол олуттун өртээн
төлеп каан улус-тур бис!» – деп алгыр-
жы бергенер. Бичи олуттун ол ада-ие
кандыг үлегер-чижек көргүскен-дир?
Каш минута иштинде ол школачы оол
туруп алгаш чораан болза, ооң даван-
даяа-даа сынып калбас. А кырган
улустун колдуу-ла буттары, сөөк-даяа
аарып турар болур.

Шаанда ССРЭ, компартия үезинде
башкылар, пионер, комсомол ор-
ганизациялары өөреникчилерни
хүндүлээчел чорукка дыка-ла кижиди-
п турган болдур ийин. Ам чүү-даа
чүвени акша-копеек-биле хемчээр
апарган, кадыг-берге үеде чурттап
чоруур улус-тур бис.

Чүң тарып алыр сен, ону ажаап
алыр сен» деп орус үлегер домак бар.
Үези кээрге, ол ада-ие тарып алган
үезиниң дүжүдүн боттары ажаап
алыр, кижидилгениң түңнели көстүп
келип. Ада-ие назылап кырып, аарыг-
човулаңа-даа алзы бээр. Ынчан: «Бир

• Номчукунуң бодалы

ШАЛЫҢНАРНЫҢ ЫЛГАЛЫН ЭДЕ КӨРЗЕ...

Күрүне Думазының депута-
дының айда шалыңы 356 муң
рубль деп Төп телевидениениң
медээлеринден дыңнааш, шуут
кайгап калдым.

Бүгү назыда башкылап чораан мээң
пенсиям бир айда 18 муң рубль. Санап
көөрүмге, Күрүне Думазының депута-
ды мээң пенсиямдан 18-19 катап хөй
шалың ап турар-дыр. Арыг шалыңдан
аңгыда депутаттарның янзы-бүрү чи-
гелделери, шаңнал акшалары база
хөй улус деп дыңнаан мен. Бистерниң
пенсиявыска 200-300 рубль немээрде,
чартык чыл чыгыы Күрүне Думазының
депутаттары хуралдап кээр. А оларның
шалыңын, чигелделерин та кым, та
кайы албан чери ыңдыг хөй кылдыр
доктаадып турар чүве? Ону мен ыш-
каш бөдүүн кижилер билбес.

Күрүне албан черлериниң ажил-
дакчыларының, эң ылаңгыя удур-
тукчуларының шалыңы чуртта ортумак
шалыңдан оранчок хөй, оларның
шалыңын кызырар дугайында чугаа
көдүрлүп турар, ынчалза-даа бо
айтырылганын шиитпирлеп болур

аяк шайдан, бир стакан сугдан эккеп
берем, оглум» – дээрге, оозу оларже ээ
көрнүр деп бе? Бо чуртталгада шупту
чүве дедир эглип келир чүве-дир ийин.

2016 чылдың «ЗОЖ» солунуң №4
үндүрүлгезинде «Эки чүүлдерни кылы-
рынче далажыңар» деп рубриканың
адаанга Н.А. Атрашкевичиниң «Ооң
ада-иезинге адааргаар-дыр мен» деп
бичежек материалын номчудум.

Пассажирлер хоорай автобустун
манап турган. Автобус доктаама чедип
кээрге, улус үне чүткүп, сыңмарлажып
эгелээн. А үнер эжикти ийи улуг сум-
калыг 80 хире харлыг кырган-ава дуй
туруп алган. Артында эр кижиди: «Чүге
пенсиянерлер бажыңыңа олурбас
чүвөл? Ылап-ла хайым, бачым үеде
ыңай-бээр баарлар» – деп хыйланган.
«Дүрген, үнүп көрүңер, кырган-авай» –
деп, аныяк оол аңаа улашкан. Кырган-
ава оон артык деңдей берген, адаан-
да тепкишче базар дээрге, кончуг улуг
барбалары шаптыктааш турар. Оон, та
кайың-на чүве ыйнаан, автобусче 8
харлыг хире оолчугаш халып келгеш:
«Кырган-авай, меңээ бир сумкаңар

бериптиңер, мен дузалажыйн» – дээн.
Кырган-аваның арны чырып келгеш:
«Ап-ла көр, оглум. Мен чааскаан
чадажып тур мен» – дээн. Оолчугаш
сумканы черге салгаш, кырган-авага
автобустан дүжөргө дузалажып,
холун сунган.

– Четтирдим, эргимим! Угаанның!
– деп чугаалааш, кырган-ава кылашпап
чорупкан.

– Мен силерге орукту кежеринге ду-
залажыйн – дээш, оол кырган-аваның
аар сумказын албышаан чугаалаан.

Кырган-ава болгаш оол кады чугаа-
лашпышаан чорупканнар...

«А мен оларның соонче көрүп тургаш,
оолдун ада-иезинге адааргап турдум» –
деп, автор кыска чүүлүн дооскан.

Ажы-төл, уйнуктар, салгакчылар
шак бо оол дег дузааргак, экиргек,
угаанныг болган болза, дыка-ла эки.

А мен эгезинде бижээни: «Бис төлеп
каан улус-тур бис, олгурус олурзун»
– деп оор ада-иеге адааргавас, а
оларны харын-даа кээргээр-дир мен.

Ольга САЛЧАК,
Кызыл хоорай.

лавыры деп бодаар мен. Күрүне албан
чериниң удуртукчузу ооң удуртуп ора-
ры албан черинде ортумак шалыңдан
2 катап хөй шалың алыр болза, черле
чүүлдүг. Совет Эвилелиниң үезинде
ылап-ла ыңдыг турган болгай.

Арат-тараачын ажил-агыйлыг, са-
дыг-магазинниг, хууда бүдүрүлгелерлиг
сайгарлыкчы кижилер акшаны че-
жени-даа ажилдап ап тургайлар-ла.
Олар дээрге күрүнегө үндүрүлгөр
төлеп, бюджетке акша-төгөрик кирип
турар кижилер-дир. Шолбан Кара-
оол дарга оларны деткип, «Аныяк
өг-бүлөгө – кыштаг», «Чаңгыс суур
– чаңгыс бүдүрүлгө» дээн ышкыш
телевилелдерни боттандырып тура-
ры дыка эки-дир. Бюджетке акша-
төгөрик кирир кижилерни ам-даа улам
деткип, оларның санын көвүдөдип,
ажылының хемчээли-даа, ужур-утка-
зы-даа күрүнеден алыр шалыңыңа
дүүшпес кижилерниң шалыңын эде
көөрү чугула.

Александр МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну.

• Юрий Аранчин аттыг музейде

ТӨӨГҮНҮҢ ШЫГЖАМЫРЫ

Тес-Хемде, харын-даа бүгү республикада ат-сураа билдингир музейге, ол чер чурттуг хиремде, чедип көрбээн болдум. Бо удаада музейниң оран-савазынче аалдап кирер аас-кежик таварышты.

Чыргаланды школазынга келген аалчыларның бир дугаар кирер чери Юрий Аранчин аттыг музей. Ол онзагай музейни 2000 чылдың октябрь айда школаның хоочун төөгү башкыларының дуза-деткимчези-биле ажиткан. Баштай музейни школа-интернатка организаастаан, оон 2006 чылда совхозтун уруглар садының оран-савазынче көжүргөн болгаш ол-ла чылын эртемден Юрий Луджапович Аранчинның адын тывыскаан.

Тес-Хемниң Чыргаландының төөгүзүнүң шыгжамыры болур бо музейниң баштайгы тургукчузу Очур-Хоо Сагдыевна Эртине. Ооң бо музейге тыва чоннуң, ылаңгыя төрзэн чериниң өгбелериниң төөгүзүн кадагалап арттырар дээш кылган ажылы, үлүг-хуузу канчаар-даа аажок улуг. Авазының ажылын ам уруу Урана Делгер-ооловна Эртине уламчылап турар. Ол авазының эгелеп каан буянныг ажылын уламчылап, музейни төлөптүг удуртуп турар.

Музейниң эжииниң аксынга национал тыва идик-хептиг өөреникчилер амыр-мендиги уткуп алды. Өөреникчилеринден улуг ылгал чок аныяксыг, шеве-рин дурт-сынныг, хүлүмүрзэн чазык арын-шырайлыг херээжен кижилер музейниң эргелекчизи Урана Делгер-ооловна ол болду. Ооң сеткили-биле хандыкшылдыг тайылбырын дыңнааш, ук-төөгүзүн эки билирин, ажылынга бердингенин эскердим.

Музейниң ханаларында, ша-лазында, харын-даа дээви-ринде чаңгыс-даа хос чер чок, экспонаттар дериттинген. Дериг-херекселдери, экспонаттары көвүдээнинден үш өрзүлдө сыңышпайн турары оон-на көскү. Ында кижиниң көрүп көрбээни бурунгу тыва эдилелдер бар. Ында кулактар дизии (мал-маганның саны «бир дизиг, ийи дизиг...»), илиир, кузуур (паш свирер эдилел), эдирээ, ыргак-ыяш, шүүр, арык (көжерде тевениң мөгеннерин ийи ажыр каап алыр шаараш корзина), хөнек, домбу дээш оон-даа өске. Оларның чамдыызы 100 ажыг чыл-даа болган.

Тес-Хемниң сураглыг малчыннары, Ленин ордениниң эдилекчизи Максим Дондупович биле Маадыр-ие Өнермаа Кежик-Чыргаловна Сувандилерниң ажил-ишчи өг-бүлезиниң 10 ажыг ажы-төлүнүн өскөн буянныг, ыдыктыг кавайын ында делгээни онзагай. Кавайны өшкү, хой чөөгү-биле чымчактаан чылыг дөжөктөрү тударга, хоюг, чымчаан, амгы үениң «памперстери» ында-ла каар. Сувандилерге ол кавай база-ла хөй ажы-төлдүг өг-бүледен дамчып келген. Ынчап кээрге, ол буянныг кавайның төөгүзү дыка узун. 2014 чылда Тыва Чазактың чарлааны «100 чылче базым» деп мөөрейге бо кавай «Ховар экспонат» дээш бири черге төлөптүг болган.

«Кижилер – бойдустун төлү» деп булуңда Тес-Хемниң картазын чуррааны дыка солун. Ында чер

Уд. Эртинениң музейни таныштырып турары.

бүрүзүнүң географтыг тургузуун, аң-меңин чуруп көргүскөн. Ону бот-тывынгыр композитор, чурукчу Анатолий Давааевич Дирчин чуррааш, музейге белекке берген.

«Эр чол» деп булуңда Алдан-Маадырлар, Көрей, Хомду, Ада-чурттуң, Афган дайыннарынче кожуундан чораан маадырларының фото-чуруктарын, оларның аразында Шумов алышкыларның, Хомушкү Чүргүй-оолдун, Түлүш Кечил-оолдун дээш өскелерниң даа чуруктарын аскан. Хомду дайынынга Тес-Хемден Арзылаң Күдерек, Калзаңмай Кайгал, Тараачы Иргит киришкенин билип алдым.

Чыргаландының ат-сураглыг кижилериниң, школазының хоочун башкыларының, чоргааралы болган доозукчуларының фото-чуруктарын, альбомнарын «Өгбелеривис – буяны-выс», «Школавыс төөгүзү», «Күш-ажыл кижини каастаар» деп булуңнарда делгээни. Ында Чыргаландының ат-сураглыг малчыннары Иван Данзурун, Максим Сувандии, Чооду Баткар, Самдан Адыя, Содунам Намчак, хоочун башкылар, директорлар Авый-оол Симчит, Чооду Шарави, Седенмаа Тараачы, Наталья Тараа дээш оон-даа өскелер бар.

Чыргаландының бир чоргааралы, РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тываның Чурукчулар эвилелиниң бир дугаар удуртукчузу Сергей Кончуквич Ланзынының бодунуң, авазының, кадайының, Салчак Токаның портреттериниң алыс бодун аскан.

Кларина Кунаа-Сириң биле Тайгана Эренчин экскурсия эрттирип тур.

Сураглыг төөгүчү, академик Юрий Луджапович Аранчинның эдилеп чораан эт-севин, идик-хевин, номнарын, өг-бүлезиниң фото-чуруктарын делгей салган.

Эрги Тываның 13 Амбын-ноянының дугайында булуң база бар. 12-ги Амбын-ноян Комбу-Доржунуң оглу сөөлгү Амбын-ноян Соднам-Балчырның ызыгуур салгалдарының ат-сывын, фото-чуруктарын улуг сонургал-биле көрүп таныштым.

Музейниң бир өрзүлиниң ортузунда кидис өгнү долузу-биле дерип салган. 3-4 класстың өөреникчилери Кларина Кунаа-Сириң биле Тайгана Эренчин «Өг – өртемчегиниң өзү» деп экскурсияны эрттирди. Уруглар тыва өгнүң дериг-херекселдерин, көшкүн чоннарның ону канчаар ажыглап чораанын кончук делгереңгей болгаш тода тайылбырладылар.

Чыргаланды школазының 7 класзының өөреникчилери Виктория Севилбаа, Ажыкмаа Дирчин Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары Шумов алышкыларның дугайында экскурсияны чорутту. Дайын-чааже чораан 12 алышкының чүгле 4-ү эпп чанып келген, оларның бирээзи Александр Шумовтун уруу Валентина Шумова-Логачева херек чүүлдерни эккеп берген, музей-биле харылзаазы чоок. Бо ажылы-биле уруглар 2015 чылда «Эң эки экскурсия» деп республика мөөрейинге 1-ги черни алган.

Төрзөн чуртунуң төөгүзүнүң шыгжамыры болур бо бичии музейниң шаңналдары санап

четпес хөй. Республиканың школалар музейлериниң аразынга чылдың эртип турар мөөрейлеринге 2013 чылда «Дайынчы болгаш күш-ажылдың тергийн музейи», 2014 чылда ТАР-ның ССРЭ-ге каттышканының 70 чылдаанынга «Тываның 100 аттары» деп республика мөөрейинге 1-ги черни, 2015 чылда «Эң эки школа музейи», «Эң эки виртуалдыг музей», Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиелелгениң 70 чылдаанынга «Тиелелгениң салюду» мөөрейге 1-ги черни, «Эң эки экспозиция дээш», «Эң эки класс шагы» деп аттарга төлөптүг болганнар.

Урана Делгер-ооловнаның өөреникчилери эртем-шинчилел ажылдарын кылып, эртем-практиктиг конференцияларга үргүлчү киржип турар. 2013 чылда «Келир үеже базымнар» деп школалар аразынга республика чергелиг эртем-практиктиг конференцияга Сардаана Сырат, 2014 чылда «Ол дугайында уттуп болбас!» деп мөөрейге Дарый Соян, Сардаана Сырат, 2015 чылда «Чоргаарланыр мен, сактып чор мен!» деп мөөрейге Уран-кыс Сагды, «Уруглар болгаш музей» деп мөөрейге «Эң эки экскурсовод-2015» деп атка Виктория Севилбаа төлөптүг болган. Тайгана Эртине ийи чыл улай «Эртемче бириг базым» деп конференцияга бириг черни, Будел Шойдан «Тываның ыдык черлери» деп конференцияга 2-ги черни алган.

Урана Делгер-ооловна өөреникчилериниң музей ажылынга идепкейлиг киржип, хөй-ле шаңнал-макталдар ап турарын мактап чугаалааш, чылдан чылче музейниң экспонаттары көвүдөп чыылгаш, оран-савазының бичии-зинден сыңышпастап турарын хомудаксап демдегледим. Шынап-ла, уруглар кижизидилгезинче улуг кичээнгенини салып, чер-чуртунуң төөгүзүн кадагалап арттырып алыр дээш сагыжы аарып чоруур башкының сөстөрүнге каттыжар мен. Чыргаланды школазының удуртукчузу музейниң оран-савазын улгаттырар аргаларны тып турар. Музейниң кожазында спорт залының өрзүлдери хостааш, музейге аңгылап бээр деп планнап турарын школаның удуртукчузу дыңнатты. Ынчап кээрге, удавас Ю. Аранчин аттыг школа музейи аңгы улуг оран-савалыг апаар-дыр. Ынчангаш музейниң ажылы ам-даа бурунгаар сайзыраарына чедишкениннерни, ак орукту күзедим.

Алдынай СОЯН.
Владимир ЧАДАМБАНЫҢ
фото-чуруктары.

ШЫ

• Чаа
араз

ӨӨРҮШКҮ СӨГЛЕП ЧОРУҢА

Авамны Час
Нарадыевна Данд
Ол чораан болза,
лыг турар ийик.

Авамның кады төр
Шойдар даайым Ийи
га чурттап чораан.
ры: Сүүрбей, Сенди
чунмаа, Ылаң-Саа,
Сендиңмаа база би
Шүңнейпаа. Авам т
төрзөннерниң эң х
Авазы Севилбаа А
авамны божааш, чок
кады төрзөн дунмазы
авамны чүктеп чора
рап, бодунуң адынга
алган.

Авамның ачазы
Түлүш сагыл четтирге
Хелиң дээр кижилер.
хүрээзинге 12 чыл ө
1938 чылда чанып ке
эмчи эртемниг лам
көөр, суйбаар, суд
шинчилээр, сөөк кир
оьттардан эмнер кыл

Кырган-ачам 90 х
чурттаан, ол назыны
хүннеринге чедир ул
буянын көргүзүп, ша
же-даа берге болза
кижилерни бүдүү ча
хүлээп ап, хай-бачыт
дып, эмнеп чораан.

Авамыс бичизин,
улус ажылы, айбыз
школага-даа өөр
Бодунуң адын бак
салыр. Ол хирезин
ындандан тура чүв
уруглар сылдаңгы
артыжаар, тарбыда
ган. Үргүлчү лама,
башкыларның идик-хе
раан оарын көөр м
терге, уругларынга,
тыва хептер даара
Ооң кежээзин, шыл
кайгаар мен. Амыды
таварышкан кадыг-бе
торулбайн, уруглар
билигге чедирип каан.

Чөөн-Хемчиктин Т
суурундан караа көр
га четтирип чоруур
көөр башкыга кирер
«Ак-Туругда Белдир
тел ыяш бар-дыр. Ону
болзуңарза, эки-дир
гаалааш, баштайгы да
эрттирип берди.

Бо 2016 чылда
гаар дагылганы эр
Чылдың-на аңаа ур
выс эдертип алгаш
сам, спортчу оюннар
хүрешке мөөрейлеж
Келир чылын чээрби
дагылганы эрттирип
субурганны туттурар
мен.

Хөөкүй ава ажыт кир
чоруй баа
Хөрек-чүрек ажып кел
ыгласкан
Дириг чорда, ачаңар
өөрүшкү
Дискек чедир мөөгү
сөглөп чор
Доорга Т
күш-ажылдың
ну, ТР-ниң көдээ
агыының алдарлыг
дак

Спорт • спорт • спорт

БАЙ-ТАЙГА КОЖУУННУҢ
ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ...

Тулган чемпионну илередириниң маргылдаазына бирден дөрткө чедир шаңналдыг черлерни алган мөгелер-биле Бай-Тайга кожууннуң төлээлериниң тураскаалга чурукка тырттырганы.

Кышкы үелерде ай бүрүзүнде доктаамал эр-тип турар тыва хүрешке маргылдааны соодада ыраккы Бай-Тайга кожууннуң төлээлери агай эвес деңгелге организастап эрттиргенер. Бай-тайгажыларның илдар-аттыг артистери, илдар чүүлдүн мастерлери «Сүбедей» спорт ордузун чыгып келген тыва хүрештиң аарыкчыларын, сонуургактарга солун юн-топтазын, ыры-шоо-н бараалгаттылар.

Чыңыл болганы-биле мар-ааның эң баштайында 85 грамм чедир деңгелиг 97-нн хүрежи-биле спортчу эсел эгеледи. Бо деңгизге астар аразынга республика ымнарының 3 дакпыр чем-Баасан Баткардан аңгыда, биликаның өзүп оран аныяк ери колдуу бар болду.

Республиканың каш дак-тилекчизи Чөөн-Хемчик-нн аныяк мөгези Артур-ы, ооң чаңгыс командада адомир Куулар, Таңдыдан Оюн болгаш Барыын-ктен Артыш Монгуш олар шаңналдыг черлерге кир-рткичилериниң шаңнал-дарынга төлөптүг бол-

тып калган 4 мөгениң хүре-Улуг-Хемниң мөгези Су-Шойдун Чөөн-Хемчиктен Монгушту база Чадаана Аян Монгуш Сүт-Хөлдүн Байыр-оол Ондарны тус-а октааш, шүүлде хүрешче элдилер.

Программ чедир мөгелер-режинге чемпион ат дээш хүрешке Улуг-Хемниң аар аныяк мөгези Субудай-н удурланыкчызындан ар-түтүн, арга-дуржулгалын кеш, бүзүрелдиги-биле үндү. Чөөн-Хемчиктин Аян Монгуш үжүүрүн-ты.

Маргылдааның тулган чем-и илередир аар килдиг-р аразынга болган мар-ага 93 мөгө хүрешкен. ың аразында Тываның мөгези, 4 Начын мөгө даглангаш, хевис кырын-ип үнүп келгеш, аныяк-дың мөгө оолдары-биле ачыр тудуштулар.

мөгө артарга, Чаан-рес Кара-Сал Каа-Хем

кожууннуң мөгези Кызыл-Кат Кенденни, база бир Чаан Са-йын-Белек Түлүш Сайын Каш-пык-оолду, Улуг-Хем чурттуг, өзүп оран аныяк мөгө Айдың Монгуш Таңдының төлээзи Орлан Мон-гушту, республиканың Начын мөгези Андрей Монгуш Барыын-Хемчиктин мөгези Начын Хомуш-куну тус-тузунда октааннар.

Артып калган 4 мөгениң хүре-жинге Эрес Кара-Сал Айдың Мон-гушка таваржы берген. Бо ийи шыырак мөгениң хүрежин залда олурганнар улуг сонуургал-биле көрүп, боттарының мөгелери бир арганы кылырга-ла, деткип, хей-аът кирип олурганнар. Шыырак мөгелериниң салыныга Айдың Монгуш артык күштүүн көргүзүп, республика Наадымнарының 3 дакпыр чемпионун октап алган.

Тываның Чаан мөгези Са-йын-Белек Түлүш республиканың Начын мөгези, Өвүр чурттуг Андрей Монгушту октаан. Чем-пион ат дээш түңнел ужуражыл-гада Айдың Монгуш биле Са-

йын-Белек Түлүш хүрешкенер. Оларның аразында болган хү-решке Чаан мөгө Сайын-Белек Түлүш тиилелгени чедип алган. Өзүп оран аныяк мөгевис Айдың Монгуш үжүүрлешкен.

Шаңналдыг черлерни алган мөгелерге Бай-Тайга кожууннуң удурткучулары шаңнал-мактал-дарын тывыскан. Ооң соонда бай-тайгажылар декабрь айда болур хүрештиң эрттирикчилери Чаа-Хөл кожууннуң төлээлеринге шилчип чоруур Кубогун, чаңыл болган ужа-төжүн байырланчыг байдалга сунганнар.

Республиканың Спорт бол-гаш аныяктар яамызының, «Сүбедей» спорт ордузунуң удур-ткучуларының ииштири-биле ол хүн ук хүрешти көөрү-биле садып кирген чонун кириген акшазын чүмү-биле Бай-Тайга кожууннуң улуг харга чагдырган малчыннарынга бичии-даа болза дузаламчы кылдыр чорударын ииштирилзэн.

Бай-Тайга Тыва черниң төө-

гүзүнче кирген ат-алдарлыг мөгелери-биле байлак, алдар-жаан черлерниң бирээзи. Ооң бир тодаргай херечизинге дараа-зында барымдаалыг чижекте кирип көрей.

1900 чылдың чазынында Көп-Сөөк сумузунга яды араттар Хунажык, Дарлаа Салчактарның өг-бүлелин оол төрүттүнген. Ол хей ажи-төлдүг өг-бүлениң эң хеймери – 9 дугаары болган. Бичии оол төрүттүнгеш, элзэн болганда, ооң ада-иези дөргүл-төрелдерин, кожа-хелбээ чо-нун өөнге чалап алгаш, хеймер оглунуң доюн эрттиргенер. Аал-га келген улус чаш чүвениң мага-бодунуң саламын, карактарының улуун, кирбиктериниң тереңин, салаа-сайгыдының чоонун кай-гап, ооң мурнунда төрүттүнген акыларындан мөгө-шыырааның талазы-биле шуут ылгалдыг бо-лурун дораан-на эскерип, кайгап, магаданнар. Бичии оолду Нам-чыл деп адап кааннар.

Намчылдың хары 16 чеде

бээрге, ону хүрештерге база ки-риштирип, хүрештирип эгелзэн. 1916 чылда Үстүү-Мажалыктын оваазын дагаан шажын байыр-лалына Намчыл өскелерден ылгалып, эрес-кашпагай чоруун көргүзүп, шүглүп үнген. Ол тии-лелге аныяк мөгениң хей-аъдын улам чүглөндирген.

Тыва Арат Республика тургус-тунганындан эгелзэш болуп тур-ган хүрештерге Намчыл үргүлчү кирип келген. Ол Тываның улуг Наадымнарына киржирде, Тээ-лиден чадаг баскаш, үш-дөрт хо-нуп чорааш, Кызылга кылаштап кирип кээр чораан.

Республика Наадымнары-га чедишкениң киришкеш, үжүүрлөжип, үшкү-дөрткү черлер-ни ап, «ТАР-ның Начыны» деп бедик атка четкен. Ол назы-хары улгадып келгеш, хүрежин со-саткаш, шыдыраага кончуг сун-дулуг апарган. Спорттун бо хе-виринге ол Бай-Тайга кожууннуң чемпиону, Тываның шыырак шыдыраачыларының бирээзи чораан.

ТАР-ның Начын мөгези хү-реш талазы-биле бедик арга-дуржулгазын аныяктарга, чаң-гыс чер-чурттугларына база күзелдиги-биле дамчыдып бе-рип чораан. Ооң хей санныг өөреникчилериниң аразындан Киров Хунажыкович Хомушкуну бүгү Тываның хүрешке сонуур-галдыг чону эки билер.

Ол республика чергелиг улуг маргылдааларга чаңгыс звес удаа үжүүрлөжип, шүглүп чо-раан Тыва черниң экер-эрес оолдарының бирээзи. Ооң оглу Роберт Кировович Хомушкуну база ачазының изин базып, Тываның эң шыырак дээн мөгелериниң санынга кирип, тренер болуп ажилдап чораан, амгы үеде ол хүндүлүг дыштанылгада.

Салчак Хунажыкович Нам-чыл Бай-Тайга кожууннуң төвү Тээли суурнуң таваан салган ус-шевер тудугжуларның бирээ-зи. Ол өөнүң херээжен ээзи Байыр Сандыковна-биле кады сес оолдар, уругларны өстүрүп, кижизиткеш, амыдыралдың улуг оруунче углап-баштап кааннар. Оларның уруг-дары бөгүн-даа улуг өгбениң төлөптүг салгак-чылары бооп, чуртунуң сайзы-ралы дээш ажилдап, чурттап чоруурлар.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Артып калган 4 мөгениң хүрежинге шаңналдыг черлерни алган (солагай талазын-Улуг-Хемниң мөгези Субудай Шойдун, Чөөн-Хемчиктен Аян Монгуш, Кежик Монгуш база Сүт-Хөлдүн мөгези Байыр-оол Ондар олар.

Маргылдаа үезинде.

• Чогаадыкчы кижээ

БАЖЫҢ-АЛААК СУУРУМЧЕ...

Ноябрь айның эгезинде, бир онзагай кижээ, Чөөн-Хемчик кожуунун Бажың-Алаак суурнуң Ырлаар Маадыр-оол атыг культура бажыңының олуттарын чыылган чон долдур ээлепкен.

Ол онзагай кижээниң «буруулуг» кижизи — бажың-алаакчыларның чаңгыс чер-чурттуу, Тыва культураның хоочуну, «Хүндүлелдин демдээ» орденниң эдилекчизи, шүлүкчү, режиссер, кино артизи Раиса Монгушова Сат. Ол Россияда

дыралчы, солун номну кысказы-биле таныштырган.

1975 чылда үнген «Эзирниң самы» деп тыва кинога Раиса Монгушовнаның ойнааны (чуррукта) база дыка солун, онзагай. Ол кинону чыылган чон улуг сонургал-биле көрдүс.

Чаа ном таныштырыл-газы чогаадыкчы кижээниң Раиса Монгушовнаның чаңгыс чер-чурттугларының, деткиччилериниң солун программалыг концертин бараалгаткан. Олар кымыл дээрге ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы

чүс чылдарның 80 чылдарының төнчүзүнде, 90 чылдарының эгезинде Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунга режиссерлап ажилдавышаан, улуг улустуң «Найырал» деп ши коллективин удуртуп турган. Уран чүүл сонургаар уругларга ши бөлгүмүн база эрттирип турган. Ол ажилдап чораан үелерин, өөреникчилерин мынчаар сактып чугаалаар кижиз: «Ши уран чүүлүңе өөредип турган уругларым аразындан дыңнап чорурумга, черле багай кижилер үнмээн, аңаа чоргаарланып, олар-биле ам-даа харылзажып, оларның салым-чолун сонургал чоруур мен. Орус, тыва тоолдарны шиилер кылдыр тургузуп алгаш, өөреникчилерим-биле дыштанылгаларда, ылаңгыя Чаа чыл утренниктеринге ойнап, ак-довуракчыларны хөгледип чордус. Кандыг-даа байыр-лаптарда өөреникчилерим хем-чеглерден чыда калбас, улуг артистер-биле дөмей, күзелди-биле шиилерге ойнаар турганар. Уруглар кичээл соонда бөлгүмнерге хаара туттунарга, черле шын орукче кирер чүве болдур ийин. Ону амыдыралдан көрүп чор мен. Кижиз бичиизинден тура мергежилин шын шилип алыры чугула деп түңнээр-дир мен».

Төрзөн чуртунга аалдап келген уран чүүлчү салым-чолдуг, чогаадыкчы, бүгү талазы-биле талантылыг, чуртун, школазын, чонун алдаржыдып чоруур чаңгыс чер-чурттуун бажың-алаакчылар чылы-биле уткуп, сүттүг шайы, изиг-ханы-биле хүндүлээш, ак орукту, аас-кежикти, быжыг кадыкшылды күзеп артканнар.

Раиса Монгушовнага суурда тус-тус организацияларның төлээлери база чаңгыс классчылары Чадаана хоорайдан кээп байыр чедиргеш, белек-селзэн сөңнээрнер. Кижээни бедик деңгелге организасташкан суму чагыргазынга база келген эш-өөрүңге болгаш чаңгыс чер-чурттугларынга Раиса Монгушовна хүндүткелдин, өөрүп четтиришкенин чылыг сөстөрүн илереткен.

Надежда ХУУРАК,
башкы.

Фото-чурукту авторнун
архивинден алган.

чарлаттынган Кино чылынга тураскаадып үндүрген «Уран чүүлчү салым-чол» деп номунун таныштырылганын «Бажың-Алаак суурумче басып-даа бол чана бээр мен» деп чогаадыкчы кижээниңде өскөн-төрзөн чери, ооң ажил-ишчи чону-биле ужуражып келгени бо.

Раиса Монгушовна бо номунда өскөн-төрзөн чериниң кайгамчык чараш бойдус чурумалын, ооң күш-ажылчы чонун алгап-мактап, шоодуглуг, баштак шүлүктер база кинога ойнаанының дугайында бижзэн. Ол ышкаш уран чүүл адырынга ажилдап чораан эгиттинмес эргим чылдары, эш-өөрү, чоок кижилериниң дугайында амы-

Михаил Айыжы, бот-тывынгыр композитор Борис Сайынның дуңмазы Радислав Сайын, Шеми суур уктуг, ТР-ниң күш-культура болгаш спорттун тергигини, Кызыл кожуунунун Арзылаң мөгези, Тываның композиторлар эвилелиниң кежигүнү Николай Бяков, культураның болгаш күш-ажылдың хоочуну Татьяна Доржу база суурнуң культура ажилдакчылары-дыр. Оларның солун концертин көрүкчүлөр изиг адыш часкаашкыннары-биле үнелеп, хүлээп алган. Ол онзагай кижээ кончук бедик көдүрлүүшкүннү, езулуг-ла чогаадыкчы, уран чүүлчү байдалга эрткен.

Раиса Монгушовна эрткен

• Таакпының хоразы

ТАЙЫЛБЫР АЖЫЛЫН ЧОРУТ

Бүгү-делегейниң таакпыдан ойталаарының хереглекчилерниң эргелерин болгаш кижиниң чаага камгалап хайгаараар федералдыг албанның (Ронадзор) Тыва Республикада эргелелиниң специалдыг таакпылаашкынның кижилерниң кадыкшыл камга болгаш долгандыр турар хүрээлелге хоразының д федералдыг хоойлунуң Кызыл хоорайда канчаар күү турарын хынап көргөн.

Чороткан ажылының түңнелинден алырга, чамдык садып четпээрнерге таакпы садып болбас дугайында хоруушкун-лер астынмаан болган. Оон аңгыда чамдык барааннарны с чуруму хажыттынып турар, чижээ, өртектер чаңгыс аай эве салгалыг кижиниң ады болгаш ай-хүнү салдынмаан.

А чуртталга бажыңнарында чамдык улус подьезд иштү пылап турарының таварылгалары бар. Ол дээрге хоойлу болгаш кижилерниң арыг, чаагай хүрээлелге эргезин хажытка Административтиг хажыдышкыннар дугайында дүрүм едү нити черлеринге таакпылап болбас, ол дээш харысалгалга ужурулуг.

Специалистер Бүгү-делегейниң таакпыдан ойталаарының садыкчыларга тайылбыр ажылын чоруткан болгаш эрте кижилерге таакпының хоразының дугайында буклеттерни Таакпыга удур хоойлу-дүрүмнү хажыдып турарының дугайы 58 дугаарлыг телефонче долгаар.

Бис

• Буянын кижиз дуга

ХОРУП-ДАА ТУРЗА...

Ынчан, 90 чылдар соонда, август айда хенертен 2 харлыг оглумнун ишти аарый берген. Чаа-Хөл эмнелгезинге чыда эмнедип, 19 хонук иштинде дамдыладыр эмнер салдырып келген бис.

Эмнээшкиден оглумнун кадыкшылы экиживейн, харык чок чыдып берген. Бир-ле хүн эмчи: "Силерни Шагаан-Арыг эмнелгезинче чорудар-дыр бис" — диди. Ол ынчан та анык турган болгаш, та кенен сеткилимден чөпшээрешпейн барган мен.

"Думчукка тулганда, бызаа сугжу" дээн ышкаш, дүш соонда оглумну эмчиден ап алгаш, чанып-кан мен. Дээр дээрге кара булут бүргеп келген, чаарының кырында. Бажыңга келгеш, өөреникчи оглумга: "Дуңмаң дыка аарып турар-дыр, дүрген тергеңни мунуп алгаш, Кызыл-Дагга баргаш кел оглум" — дээш чорудуптум.

Кызыл-Даг аразы чоок, улус чадаг-даа аргыжып турган. Ол суурда Эрес-оол Санааны бичи уругларның сылдаңгызын эдер кижиз деп дыңнаан мен. Удат-паанда чаа-чайык-биле катый

хаара чалаан кижизин Эрес-оол Монгуш оглу үргүлчү улус чалап апар кижиз, бо удаада өршз бажыңында бар болган, кирип келгеш, залда димык херекселен (күзүн салгаш, оглумнун ишти соонда: "Бичи доора б эдип кагдым. Оглуңар ү халып турар апаар" — д

Шынап-ла, эмчиге хонгаш экирзэн. Эрес-о чүгле меңээ эвес, та чө дузалап, ачы-буянын ч Ол боду тракторист, ур салым-чаяанныг, хөө сыгыртыр-даа кижиз. Х "адының бажы эрте х ни" хомуданчыг. Ынчан артыышкыны дээш хам, ны хоруп турган үе-ле б харын үе өскерилген, ын хүрээ-хииттер туттуну ачы-буянын чедирип тур дир. Ол оглум Кемеровон өөредилге черин дооска үеде шериг албан-хүл эрттирип турар.

Олчатмаа ХО
Чаа-Х

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Пий-Хемского кожууна, в соответствии со статьей 39.18 Земельного кодекса РФ, информирует о возможном предоставлении земельного участка в собственность из категории земель сельскохозяйственного назначения, разрешенное использование - для садоводства.

Месторасположение - Республика Тыва, Пий-Хемский район, местечко «Вавилинский затон», садоводческое некоммерческое товарищество №13 «Вавилинский затон», ул. Ягодная, участок № 65, кадастровый номер 17:18:0104002:147, с общей

площадью 1328 кв.м.

Заинтересованные в участии в аукционе на право заключения договора купли-продажи земельного участка вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе в течение 30 дней с даты публикации настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, г.Туран ул. Кочетова, д. 11, Администрация Пий-Хемского кожууна со вторника по четверг с 9.00 до 13.00 часов.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Кужугет Б.В.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Тес-Хем кожуунун Кызыл-Чыраа ортумак школазын 2011 ч дооскан Эрендей Начын Алдын-ооловичиниң адынга тыва 17 АБ 0008944 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш куш чок деп санаар.

Вашу рекламу прочтет вся Тува на страницах газеты «ШЫН».

«ШЫН» — газета, которая распространяется по всей территории республики.

Т: 2-18-10.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шююн — 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызы А. М. Саая — 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртине — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилер-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Д. Даржаа),
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажил-агий (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол),
Социал айтырылгар (редактору Н.С. Эргеп, корр. А.Н. Соян, Ш.Н. Ховалыг),
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору С.Ө. Ооржак,
корр. А.Д.-Б. Базыр-оол),
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак),
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба,
Солун чыскаакчылары С.Н.Монгуш, А.К.Ооржак,
Корректорлар А.Ч.Чамзырын, Ч.Н.Мачык,
Нийти телефон — 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткэн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлан-
(Кызыл, Щетинкин болгаш Краченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдары
торпарының бодалдары редакцияның турук-
туушлейн барып болур. Айыттыгач саячы-
р өскө-даа фактылары, дыңнадылары дээш
боттары харылзаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телеф-
долгаар.
Чагыдылга ичкелдизи: хуу юккелерге — 11530
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш каттап үнөр.
Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 4372.
Номерни парлагже дужаганы: график суур-
21.00, херек кырында — 18.00.